

O'ZBEK TILI DARSLARIDA ILG'OR XORIJIY TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH TAJRIBASIDAN

1. Sobirova Durdona

2. Karimboyeva Shoxida Baxtiyor qizi

1. Ajiniyaz nomidagi nukus davlat pedagogika instituti Turkiy tillar fakulteti o'zbek tili
va adabiyoti yo'nalishi 1- bosqich talabasi.

2. Ajiniyoz nomidagi nukus davlat pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti kafedra
o'qtuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7681441>

Bugungi kunda turli sohadagi axborot miqdorining ortib borayotganligi ta'lim jarayoniga yangidan-yangi talablar qo'yimoqda. Ayniqsa, bo'lajak pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida yangi ma'lumotlarni zudlik bilan topish, o'zlashtirish, tahlil va sintez qilish, axborotdan samarali foydalanish, xulosalar chiqarish kabi malakalarga ega bo'lgan mutaxassislarini tayyorlashga katta ehtiyoj sezilmoqda. Respublikamizda zamonaviy o'quv va ishlab chiqarish uskunalari bilan jihozlangan umumta'lim maktablari, kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar barpo etildi, yangi ta'lim standartlari va axborot texnologiyalari, interaktiv usullar o'quv jarayoniga tatbiq etildi. Ta'lim maskanlarida barcha fanlarni o'qitishga yangicha yondashish kuzatilmoqda. Ayni paytda jamiyatda muhim rol o'ynaydigan pedagogik kadrlarning o'z yo'nalishi bo'yicha chuqur bilim, malaka, kompetensiyalarga ega bo'lishi, ilg'or xorijiy tajriba va milliy pedagogik tajribaga tayanib ish ko'rish, ijodkorlik, tashabbuskorlik sifatlariga ega bo'lishi talab qilinmoqda. Shu bilan birga, istalgan kasb egasining davlat tilida o'z fikrini aniq, ravon, uslubiy g'alizliklarsiz ifodalash ham muhim talablardan biri bo'lib kelmoqda. Til qoidalarini puxta o'zlashtirish barobarida ulardan turli nutqiy vaziyatlarda o'rinli foydalanish, tilning boyligi, jozibasini o'rni bilan namoyish eta bilish etuk mutaxassisning sifatlaridan biri deb tan olingan. Shu bois o'zbek tilining nutq uslublari, ularning xususiyatlari, rasmiy uslubni hosil qiluvchi til unsurlari borasidagi bilimlarni tinimsiz o'stirib borish barkamol shaxs tarbiyasidek asosiy vazifaning bajarilishiga o'z ulushini qo'shadi.

Yuqoridagi muammoli masalalarni dars jarayoniga olib kirish, talabalarda bu borada yetarli bilim, ko'nikmalarini shakllantirish, bunda grafik organayzerlardan foydalanish kabi masalalarga to'xtalmoqchimiz

Chet el pedagogik tajribasini, xorijiy ta'lim va tarbiya nazariyalarini qiyosiy o'rganish o'z mamlakatidagi ta'lim tizimlarini takomillashtirish va yanada oqilona ta'lim tizimlarini yaratish uchun andoza bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy yoshlar innovatsion ta'lim sharoitida boy, keng qamrovli axborot texnologiyalari muhitida tahsil olmoqdalar. Bunday ta'lim tashabbuslar va yangiliklar negizida tug'ilib, o'quv-tarbiya jarayonining mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli yo'nalishni boshlab beradi hamda umuman ta'lim tizimi rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Til va adabiyot ta'limiga xorijiy tajribalar va innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish bugungi ta'limning dolzarb masalasi sifatida kun tartibida turibdi. Ayniqsa, til ta'limida interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, amalda qo'llash masalasi dolzarb vazifalardan hisoblanadi. O'qitishda ta'lim vositalari o'quv materialini ko'rgazmali taqdim etish va shu bilan birga o'qitish samaradorligini oshiruvchi yordamchi materiallar hisoblanadi.

O'quv - uslubiy materiallar (O'UM) - o'quv materiallar, o'zlashtirilgan o'quv materiallarini mustahkamlash uchun mashqlar. Bular talabalarning mustaqil ishlarini faollashtirishga yordam beradi.

Grafikli organayzerlar (tashkil etuvchi) – fikriy jarayonlarni ko'rgazmali taqdim etish vositasi hisoblanadi. Grafikli organayzerlar tahsil oluvchilarda mantiqiy fikrlash, shaxsiy xatolar ustida ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Grafik organayzerlar talabalarni ijodga, izlanishga chorlaydi. Tahsil oluvchilar ta'lim-tarbiya jarayonining faol ishtirokchilariga aylanadilar, o'zlari mustaqil bilim oladilar, jamoaviy ravishda ta'limiy vazifalarni hal etadilar, o'z-o'zini baholaydilar. Grafik organayzerlarga Insert, Klaster, T-jadval, Konseptual jadval, BBB, Venn diagrammasi, SWOT-tahlil, Nima uchun?, Baliq skeleti, Qanday?, Piramida, Nilufar guli va boshqalar kiradi.

Grafik organayzerlardan ta'lim jarayonida turli maqsadlarda foydalaniladi. Ma'lumotlarni tarkiblashtirish va tarkibiy bo'lib chiqish, o'rganilayotgan tushunchalar (voqea va hodisalar, mavzular) o'rtasidagi aloqa va o'zaro bog'liqlikni o'rnatishning usul va vositalariga "Klaster", "Toifalash jadvali", "Insert", "BBB jadvali" kabi grafik organayzerlar kiradi.

"T-jadvali", "Venn diagrammasi" ma'lumotlarni tahlil qilish, solishtirish va taqqoslash maqsadida qo'llaniladigan usul va vositalardir.

"Nima uchun?", "Baliq skeleti", "Piramida", "Qanday?" tarkibiy-mantiqiy sxema - muammoni aniqlash, uni hal etish, tahlil qilish va rejalashtirish usullari va vositalari.

Klaster (g'uncha, bog'lam) metodi pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo'lib, u tahsil oluvchilarga ixtiyoriy muammo (mavzu)lar xususida erkin, ochiq o'ylash va shaxsiy fikrlarni bemalol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Mazkur metod turli xil g'oyalar o'rtasidagi aloqalar to'g'risida fikrlash imkoniyatini beruvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi. «Klaster» metodi aniq obyektga yo'naltirilmagan fikrlash shakli sanaladi. Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu metod muayyan mavzuning tahsil oluvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Qayta esga tushirishga yo'naltirilgan klaster (обратный кластер).

Mazkur turdagi klasterdan mashg'ulotning chaqiriq bosqichida talablarda mavzuni o'rganishga doir qiziqishlarini oshirish va faollashtirish hamda ular bilan birgalikda mashg'ulot mavzusini aniqlashtirish maqsadida foydalanish mumkin.

Raqamlangan so'zlar asosida tuzilgan klaster (кластер с нумерацией слов).

Mazkur klaster mavzuni og'zaki bayon etishda voqealar ketma-ketligini aniqlashtirishga zarururiyat paydo bo'lganda foydalaniladi.

Toifa - xususiyat va munosabatlarning muhimligini namoyon qiluvchi (umumiy) alomat. Toifalash jadvali ajratilgan alomatlar asosida olingan ma'lumotlarni birlashtirishni ta'minlaydi. Bu grafik organayzer tizimli fikrlash, ma'lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Talabalar "Klaster" asosida yangi o'quv materiali bilan tanishgandan so'ng kichik guruhlarda olingan ma'lumot lavhalarini birlashtirish imkonini beradigan toifalarni izlaydilar. Toifalarni jadval ko'rinishida rasmiylashtiradilar.

“Insert” jadvali o’zlashtirilishi ko’zda tutilgan yangi mavzu bo’yicha tahsil oluvchilarning muayyan tushunchalarga egaliklarini aniqlash va ularda matnga nisbatan tahliliy yondashish ko’nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

BBB jadvali – bilaman, bilishni xohlayman, bilib oldim.

Bu grafik organayzer mavzu, matn, bo’lim bo’yicha izlanuvchilikni olib borish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

Konseptual jadval o’rganilayotgan hodisa, tushuncha, fikrlarni ikki va undan ortiq jihatlar bo’yicha taqqoslashni ta’minlaydi. Tizimli fikrlash, ma’lumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish ko’nikmalarini rivojlantiradi.

“Venn diagrammasi” metodi – bu metod grafik tasvir orqali o’qitishni tashkil etish shakli bo’lib, u ikkita o’zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analiz va sintezini ikki aspekt orqali ko’rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko’rib chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o’ziga xos, farqli jihatlarini (yoki aksi) doiralari ichiga yozib chiqish taklif etiladi;
- navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to’rt kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiriladi va har bir juftlik o’z tahlili bilan guruh a’zolarini tanishtiradilar;
- juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko’rib chiqilayotgan muammo yohud tushunchalarning umumiy jihatlarini ochib beradilar. “Nilufar guli” chizmasi - muammoni yechish vositasi. O’zida nilufar guli ko’rinishini namoyon qiladi. Uning asosini to’qqizta katta to’rt burchaklar tashkil etadi. Bu usul tahsil oluvchilarda tizimli fikrlash, tahlil qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi va faollashtiradi.

Quyidan yuqoriga bosqichma-bosqich bo’ysunuvchi “Qanday?” diagrammasi muammo to’g’risida umumiy tasavvurlarni olish imkonini beruvchi mantiqiy savollar zanjiridan iborat. U tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko’nikmalarini rivojlantiradi. “Qanday” grafik organayzeri ko’pgina hollarda muammoni yechishda “nima qilish kerak”ligi to’g’risida o’ylanib qolmaslik maqsadida o’tkaziladi. Asosan muammo, uni yechishda “buni qanday qilish kerak?”, “qanday” asosiy savollar yuzaga kelishidan iborat bo’ladi.

Eng muhimi o’qituvchilar interfaol metodlarni tanlashda o’rganilayotgan mavzu, muammo yoki hal qilinishi lozim bo’lgan masalaga e’tibor qaratishlari lozim. Qolaversa, interfaol metodlarni qo’llashda talabalarning yosh, psixologik xususiyatlari, dunyoqarash darajasi, hayotiy tajribalari inobatga olinsa, dars samaradorligi yanada oshadi. Bu esa o’qituvchilardan kasbiy mahorat, malaka, blimdonlik, sezgirlik va intuitsiyaga ega bo’lishni taqozo etadi¹.

Interfaol usulda ta’lim berilganda ta’lim beruvchining roli butunlay o’zgaradi, jarayonni boshqarib turadi, kerakli ko’rsatmalarni berib boradi, savol-javoblarni muhokama qilishni nazorati ostiga olib vaqtni taqsimlab ish ko’radi. V.A.Suxomlinskiy so’zi bilan aytganda “Eng exshi o’qituvchi o’zining o’qituvchi ekanligini esidan chiqarib qo’ymasligidir”². O’qituvchi o’zini o’quvchilardan “tepa” pog’onada tutmasdan, balki birga yonma-yon turib butun borlig’ini o’quvchilarga berib muloqot qila olishi kerak.

Intellekt kartasi – namoyishlarni o‘tkazish, qaror qabul qilish, o‘z vaqtini rejalashtirish, katta miqdordagi ma’lumotlarni esda saqlash, aqliy hujumlarni o‘tkazish, o‘z-o‘zini tahlil qilish, murakkab loyihalarni ishlab chiqish, mustaqil ta’lim, rivojlanish va shu kabi vazifalarni hal etishda ajoyib vosita bo‘lib xizmat qiladi. Intellekt kartalarni darslarda qo‘llashga oid dastlabki tajribalar Toni Byuzen tomonidan amalga oshirilgan.

Bulardan tashqari, o‘zbek tili ta’limida, jumladan, nutq uslublariga bag‘ishlangan darslarda axborot texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha xorijiy tajribaga ham tayanish imkoniyati mavjud. Masalan, “CALL” (Computer Assisted Language Learning)³ – “Til ta’limiga ko‘maklashuvchi kompyuter resurslari” deb nomlangan laboratoriyada turli mavzular uchun multimedia dasturlari ishlab chiqiladi. “Byki” va “Edmodo”⁴ onlayn o‘qitish tizimlari – hozirgi vaqtga ommaviy tus olgan ijtimoiy tarmoqlar andozasi bo‘yicha dasturlashtirilgan ta’limiy tizimlar. O‘qituvchi talabalari bilan masofadan muloqot qiladi, til o‘rganish jarayonini boshqaradi, loyihalashtiradi, turli testlar o‘tkazadi. O‘rganuvchilar ham o‘zaro muloqot qila oladilar, vazifalarni bajaradilar, o‘qituvchining shaxsiy kutubxonasidan ham foydalana oladilar. “Global Simulation”⁵ dasturi – turli tillar bo‘yicha keys stadilar majmuasi va boshqalar.

Xullas oliy ta’lim tizimida davlat tilini o‘qitishda rasmiy uslubga oid mavzularning keng yoritilishi taqozo etiladi. Zero, bo‘lajak mutaxassislar o‘z kasbiy faoliyatida uslubshunoslikka oid bilimlaridan keng ko‘lamda foydalanishlari lozim bo‘ladi. Lingvistik kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish masalasi aynan til darslarida amalga oshiriladi.

References:

1. Авлиуақулов Н., Мусаева Н. Педагогик технология. –Т.: Тафаккур бўстони, 2012.
2. Adilova S., Norimova G., Quvondiqova I., Mirazizov A., Yunusova Sh. O‘zbek tili (metodik qo‘llanma). –Т.: TDPU, 2016.
3. Азизхўжаева Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. –Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси нашриёти, 2006.